

EUSKALDUN MAITEOK, AGUR!

Baiona, 1989-IV-1

Txomin Peillen

*Galdu dutenekin elkartuko naiz
baina ez
sekulan ez
jokatu ez duenarekin*

Halaxe dio Hartzabal usurbildar poetak hemen inguruan zaudeten, euskaltzain adiskide askok, nekeaz, zentsuraz, isiltasunaz, herbesteaz, lan galtzeaz ez bada behin edo beste, Euskal Herriaren maitatzeegia ordaindu duzue. Bai ...hementxe zaudete urte beltzetako nere lagun ta adiskide zaharrok Euskaltzaindian eta horregatik onartu dut Akademia honetan sartzea, bai, baldin lehenago adiskidantza apur bat izan ez bazen, gure iritzi deberdintasunak ahaztu ez bagenitu, nola iraungo genuen euskararen itxas-untzi kulunkari honetan, kanpotik inarrosiak barnetik elkar joka ibili bagina. Orain, askeago garelarik, ekaitza pittin bat baretu delarik, ez ditzagun lokarri horiek baztert.

Zuekin nago baina duela berrogei urteetako lagun ta adiskide miñ asko ez daude gure artean, ez Gabriel Aresti ta ez Jon Mirande gure olerkari haundiak, ez René Lafon, ez Luis Mitxelena ez - nonbait dauden beste euskaltzale lagunak.

Parise hartan, duela berrogei urte euskararen ikasten ta idazten hasi nintzanean ez nekien Euskaltzaindi-rik bazegoenik, baina errabiaz, amorruez beterik ikusten nuen nola hainbeste euskaldun izanki herrian, iñork gutxi idazten zuen euskaraz. Bai frantses mintzairaren edertasunak ukatuz, euskara berde ta latz horren maitatzen hasi nintzen, arbasoen begirunez, gure herriaren ohorea gatik eta lotsaz gorriturik, baitzioten euskara hilgo zela literatura onik eman gabe: ez fama onik, ez dirurik, irakurle gutxi horixe zen gure geroa, bai idazleok jokatu gara bidegabekeria ta ezaxolaren aurka, gezurtarazi nahiz gure ingurumenak ziona “euskararen ikasten denbora galtzen duzue”. Ez dut garbairik, orain atseginez idazten eta irakurtzen baitut, maiz, gure hizkuntza berrituan. Bai euskarak bizi-

tzen lagundu nau, zeren, haren estuxa gogorraren barruan, gure gisako kultura, guregisako gizartea, guregisako Aberria baitugu. Jokatu bai askotan, galdu batzutan, baina ez dugu oraindikan garaitu... geure buruaren ezaxola, elkarren arteko ezinikusiak garaitu behar ditugu ez baigara aski taldetxoetan ibiltzeko.

Egun Baionatar gisa, baita atzerritar bezala, hemen nago Ohore zaizkit deiturak ohore, gorago esan moduan Baionaz mintzatzean, baina ederrago “atzerritar” izendatzen nauten euskal literaturaren historiek, Jon Mirande euskal idazle handiarekin batean jartzen bainaute ta estrandjeren artean René Lafon-ekin batean gertatzen naizelako Lagunarte ederra, zeren biekin ez bainaiz sekulan euskaraz baizik mintzatu eta Arkaxondarrak, René Lafon jaun maitagarriak, tesis baten idaztera bultzatu baininduen Gora holako gaskoin atzerritarrak Ondokoak badituzte hala nola, gure artean den J. Allières.

Parisen sortu nintzen, Montmartre gain hartan; halabeharrez Pariseratu senar emazte emigratuen semea naiz; eta han Parise aldean, halere, euskera ta euskaldunak topatu nituen langabezia gatik edo errepublikazale zirelako herbesteratu euskotarrak eta haien haurrak Agur, beraz, hemen dauden eta ez dauden atzerritar euskaldunoi Ohore zuei Hernandorena, Etxart, Domecq Oiharzabal aiakoak baita Pariseko Adrien zaharra, Allande, Arantxa, Benat, Iñaki Erruper ere; ohore zuei Billancourt -eko Ixabela, Versailles-eko Olivier ta Talence-ko Mayi, Londres-eko, Maite. Zorionez euskera ikasi duzute eta lauek idazten ez famarik ez ohorerik, ez dirurik ekartzen ez zuelarik Herriak goiz edo berandu zuen beharra izan edo izango du. Hor zaudete zorionez, denbora berean, arbasoen herriko baseritar hurrek eta gazteek euskararik ez dakitelarik gehiago; bai, Ligiko karrketan gure mintzaira entzuten bada, Baionako ta Angeluko hirur hurren ezpafiñetan da, bakantzaz datozenean Hau ironia mingatza euskara udatiarren hizkuntza!

Gure paristar euskaldun katea ez da eteiten Behin ezagutu nuen Adrien Maury, mende hastapenean euskara Parisen ikasia: ez ginen sekulan elgarrekin euskaraz baizik mintzatu Aurten, hamazortzi urteak izango ditu behin Eiheralarreko ikastaldi batera etorri zitzaigun neska. Parisen sortua: ta nik niolarik euskara ongi zekiala, harek hobetu nahi zuela “euskal idazle” izateko Ez dugu ordea geuk atzerritarrok euskara salbatuko, ez gara aski baina euskotarrek, euskaldun zaharrek, herrian bizi direnek, ez badute hitzegiten beren artean, gure ahaleginak alferrak izango dira.

Orain goraipa dezadan, lekua utzi didan Euskaltzaina

Piarres Larzabal -en bizitza ta obra garbiki ulertzeko, historian bidaia-txoa egin behar dugu ta eliza gizonen lekua, euskal gizarte zaharrean, zein zen oroitarazi. Bai, apezek ez zuten lehen politikan sartu behar, ez

eta nahi ere foruek debekutzen zietelako. Lehen urrats batean elizagizon ez zirenen ezaxolaz, haien zabarkeriaz mende luzeetan euskal liburugin-tzan apezak izango dira gehienik, *lehen potere berezia irabaziz*, hola.

Elizagizonek ez zuten biltzar berezirik, XVII. mendetik goiti Zube-roan ikusten ditugu nobleekin batean Korte Haundian; eta Euskal Herri gehienean ez zuten politikan eskurik sartzen: hola iraungo zuen baldin gure zokoan ahantzirik utzi baginduzten, gure frantses ta espanol nau-siek; beretu beharrez hasi ez balira.

Zer zioten laiko horiek, liberal horiek Iparraldean “La grande Révo-lution française” horrekin *beren iduriko* askatasun xedea hartu zuten, *euskaratik askatu behar ginduztela*, gero handik goiti berrehun urteez, hurbil, Errektore edo Prefetek gogorazten zieten eskola errejenteri beren lana zela bearnes ta euskararen galeraztea. Halere apezek katixima eus-karaz irakurtzen eta idazten irakasten jarraiki zuten. Bestalde liberal horiek Elizaren aurka agertu ziren bai Iraultza Handiko frantses armadak, bai Napoleonenak eta lehen aldikotz hortakotz apezak politikan sartu ziren, Iparraldean errepublikaren kontra idatziz, Hegoaldean armak har-tuz ta predikatuz; geroztik eliza gizonek beren egiteko hori ez dute galduko, gehienetan *flakuen alde jarriz apezak*, ez *hala apezpikuak beti* Hortako euskara ikasten genbiltzanean erraiten ziguten “eüskara apez-en mintzajia dük” eta arte hortan *ezkerreko gizon argituak*, aprobe txategiak, frantsesez edo espanolez idazten ari ziren.

Hirurogeita hamahirur urteetan, Piarres Larzabal, apez, abertzale ta idazleak bere azken hatsa eman du. Mende honetako 15.ean sorturik igaz, laurogeitazortzian joan zaigu. Lapurdin, Azkaine herrian ta Ixabele-nean etxean jaio zen. Apeztu baino lehen hasia zen idazten, ezen bere *Irri ta Nigar*, lehenbiziko teatro lana hemeretzi urteetan egin baitzuen; gero gazterik ere apezteko gogo harturik, hogeitalau urteetan Hazparneko bikari izendatu zuten. Apezgeitegiak, eta sortherriaz bestelako herria zen orduan Hazparnen, mila zapata egileez goiti bazegoen eta gazte langille ainitz; heiekin langileriaren egoera zein zen ikasten zuen: bizi xuhurreko, biharamun eskazeko fabrika jende haiek, bere antzerkiko pertsonaiak izango baitira. Hazparnen bidegabekerien aurkako abotsa ametsezko jus-tiziaren eskaera, bere antzerkietan agertzen da, *Okilomendi* jaun mera iduriko obrekin. Bai ordudanik garaiko giroa, Iparraldean, hauxe genuen: eskola guttikoei erraten zieten zuek ixilik egon, gaizki ikusiak ez izateko (ez du aspaldi ezkerreko norbaiti entzun diogula berdin); gero eskoladu-nei “zoazte Parisera han baita ‘la réussite’”.

* * *

Bai Larzabal bezalako buru gogor batzu ez bagenitu izan, gauden baino gaizkiago ginateteke; batzu bihurtu gara, itzuli gara ta ustekeria hori,

gure indar guztiz, gezurtarazi beharrez, bai orain, orobat zaigu Pariseko harroputzen artean izateko ordez, herri latz honetan baldin bagara. Holako gizonei zor diegu.

Bigarren gerlarekin Armadan erizain hatzemaiten dugu Aita Larzabal eta horregatik ez da luzaroegi han egoten, berriz Hazparnen dugu, jendeari erakasten bere nortasunaren balioa eta arbasoen hizkuntzaren ohoratzea; denbora berean, errez fedea galtzen duen mundu batean, bere apez lana egiten du.

Hazparneko egonaldi hortatik Benafatar kutsua hartzen du, erran nahi baita aditzarekin nahasketa batzuk egiten dituela idaztean, zeren gure gizonaren xedea antzerkiak egitean gazteen gogoak ernetzea baita, eta hortarako tai gabe idazten du, ehun bat obra; erdiak galtzen ditu. Bai ez du astirik izan bere obren txukuntzeko ta pertsonaia berdinak, behin *zarete*, gero *zaizte*, *zarezte* errango du, *zira* ta *zare* nahasten ditu. Haren obrak agitaratzean holako ezdeuskeriak zuzendu behar litezke.

Bai ez da harrigarri Piarres Larzabal baten hatzemaitea euskaraz idazten ari, baldin eliza gizonak, apezgeiek hori ikasten baitzuten Gero Larzabal zerk eroango duen bere euskera harma baten gisa erabiltzera? Hor bere merezimendua, ezen apez izanki ezin zuen tirozko armarik erabili Piarres Larzabalen utzi dizkigun 50 antzerkiak oihuak dira. Zer da obra haren ikasbidea, zertaz oihu egiten du? Injustizien salatzeke, bidegabekeriaren erakusteko, bai hor mintzo zaigu, flakuez, harrokeriaz edo hiltzaile bilakatu Etxahunez, zuzen kontra kondenatu Hazpandar Bordaxuri-z, Arrantzaleen bizi garratzaz, arrain lantegietakoen lan galtzea, gazteen herritik joan beharraz, etxaldeen husteaz eta “résidence secondaire”, bigarren egoitza bilakatzeaz, lurren kanpotar ta hiritarrek erosteaz, hots gure egunoroko mixeriez, eta horrekin oroekin, inguruan eramaiten diren politika komediez.

Daniel Landart ta Junes Casenave agertu arte, Larzabal hasarretua da Pariseko nausiek eta hemengo mutilek egin okerkeriak salatzeke idazle bakarra. Naski guztiek dauzkagun objektibitate mugak ditu, baina Historialari bati eskatzen ez zaiona nola egin Teatrolariari? Gehienek euskaraz irakurtzen ez dakitelarik, zer da euskal antzertia baino hobe jendeen hukitzeko. Gero teatro hortan ez dela hainbeste irri egiten diotenei inardetsiko diet, sabela beterik eta sakelak diruz hanturik daudentzat egokia dela Pariseko “Le Théâtre de boulevard” baina hemen bulebarrik ez dago, Euskal Herrian itxaropenaren bideak hertsu ta etsipenarenak zabal baitira. Gure herria udako-etxe ta zahartetxe bilakatzen delarik eta hiltzen ari gure irrifarra beti mingatz, ozipintua da.

Piarres Larzabal, zorionez, eliz gizona zen, holako askatasun apur bat gordetzen zuelarik, baina goi mailetan dauden haremanekin, herria ez baldin bazuen berekin izan, parropiaz aldatu beharra zen. Hazparneko

nausiez gaizki ikusirik, JOC edo Gristino langile gazteen taldea sortu baitzuen.

Mintzairaz lapurtar den Zokoara gerla ondoan izendatuko dutenean berdin jarraikiko du hizkuntza auzi hori ezin garbituz, batean nafartar bestean lapurtar, baina ez zuten hortara igorri Piarres Larzabal erretor: herrixka hartan ez zen ez artzainik, ez ardirik ez arditegirik, hola parropia bat zutik ezarri zuen. Azken hogei urteetan, hor ere, txipien alde dabil ez bakarrik hitzez eta idatziz, baina egiazko laguntzaz, zeuzkan apurrrak emanaz.

Gero garai beltza etorriko da, iheslari ta herbesteratuena. Beren ideiak osoki kontutan hartu gabe haien alde Anai-Artea taldearen antolatzaille ta laguntzaleetan sartu zen eta indarrak galdu arteraino zuzentasunaren alde saiaturiko da. Otsaila honetan beste Azkaindar batek zion bezala

“Ez naiz osoki zuen ideia ta metodoekin ados, baina odola emango nuke askerik mintza ahal zaitezten.”

Bai, holako giro hitsean, antzerki goibel batzu idatzi ditu, hala nola *Nork hil du Oyanalde?* edo *Etxahun* edo *Bordaxuri*, baina bere lehen antzerkiaren izenburua jarraituz *Irri ta Nigar* parre egiten bazekien, eta irri antzerkien artean, hasierako *Merkatutik*, *Kontrabandistak*, *Lau Donadoak* Jean Barbier-en eskolako antzerki arinak dira, baina Euskal Herria gainbehera doalarik ere, geroko *Portu Xoko*, *Mugari tiro*, *Herriko bozak* delakoetan gure buruhaustekak humore onez troxatzen jakingo du; irri mingatza bai, gure egoeraren antzekoa. Tomas Murua gure zizelkari adiskideak, behin, Kastillano bati erantzun ziona kondatuko dizuet:

- Zuek Espanolek ez duzue ulertzen zergatik gu beti kantu ta irriz gabiltzan euskaldunok?
- Ezen zuen alderantziz guk egiazko problema latzak baititugu.

Gero *Matalas*, *Mugari tiro* ta *Orreaga* antzerkietan abertzaletasuna ere antzerkigai da. Beraz azkenean P. Larzabale-k gure antzertian sartu berritasuna gaitan dago, ez hizkuntzan beti, ez eta antzerki egituran klasisismua jarraitzen baitu.

Zergatik kausitu zuen teatro on baten egitea? Nere ustez ez baitzuen edertasunaren aldetik mintzaira landuegi. Bigabostetan gertatzen da antzerki baten irakurri nahia eta ezinez uztea eta denbora berean badakigu jendeek hobeki aditzen eta entzuten dituztela komeria horiek ezi ez ederki idatziak, irakurgarriak, baina gure jokularientzako ulergaitzak eta ezin ahoskatuz tratatzen ikusten ditugu teatro gizonak. Antzerkia entzuteko egina da, ez irakurtzeko, eta bertsoetan ez bada, edertasuna baztertu behar da; prosa hautsia, puskakatua, luzelaburduna erabili, mintzaira

horrek biziaren iduriko behar da, eta hori da Larzabelen bigarren ikasbi-dea bere lan hoberenetan bederen.

Gazteentzat, komedia egilentzat ari zen Larzabal eta Etxahun Iruriren gisa ez zuen bere burua idazle handi baten gisa ikusten, eta bere obraren begiratzeari ez zuen axolik emaiten, hala bere esku ezbiribu hainitz galdu dira. Halere teatroak duen gizarte xedea bete zuen, gure Herri esteiari ta borrokari hunen irudi bizia komedietan sartuz, geroztik pastoralzale guztiek Zuberoan jarraikiko dute. Bai euskaraz irakurtzen ez dakian euskaldun herri honi bere kultura eman behar zaio, baina bere burua altxatzen erakutsi ta erakatsi ere.

Azkenik esan dezaket antzerti gizon baten ohoratzeko bide egokienak direla, bere obren bere komedien ematea, bigarrenik obra guzien biltzea ta liburutan ematea, badakit azken lan hortan dabilzala lagunak, eta noizpeinka Euskal herri Barneko talde bat oroitzen dela Larzabalez.

* * *

Hemen nere "lehen peredikü" hau eginik, entzun dezagun Euskaltzaindiari zor diodan ikerlanaren laburpena. Gaia izanen da, duela 40 urteko euskaldungoa Orduko, literatura bizitzaren jakile paper zenbait, bildu ditut, sekulan aipatu ez direnak, sekulan imprimitu ez direnak, eta hola euskaltzale izatera ekarri nauten bi gizonen aipatzera noa? Duela berrogei urte bi euskaltzale suhar ez banitu ezagutu Parisen, ez nengoke hemen. Lehena Andima Ibinagabeitia, bizkaitarra, elantxobetarra; erakutsi zidan, guretzat euskara ezin zela, ez latina bezala izan, ez bigarren hizkuntza izan, baina gure pentsamenduen, gure liburu jakintsuenen mintzaira. Gero irakatsi zigun ez zela deus ahalgearriagorik nola euskaldunekin gertatzean erdaraz aritzea. Iparraldeko euskaltzale batzuk hau behar lukete ausartu.

Bigarren gizona Jon Mirande paristar eta euskaldun idazlea izan zen, harek erakatsi zidan eta zigun, euskaraz idazteko asko ikasi ta landu behar zela, eta Europako kultura bat ginenaz geroz, Europako literaturak behintzat ezagutu, gurea, kanpoko jakitatez aberasteko Hortan Zaitegi ta Krutwig-ekin bat zetorren, bagenuen zerikasiaz greko ta latinoen gandik.

Bi gizon horien aipatzeko Andimaren letra bat eta Jon Miranderen bizpahirur erabiliko ditut Euskaraz dira, naski, baina gerla aurrean ez ote ziren euskaltzaleak ibiltzen elkarri frantsesez izkiriitzen. Gero Jon Miranderen lehenbiziko poema ikertuko dut, lehena baina jadanik hoberenetan sartzekoa da haren *Sonetua* sekulan argitaratu ez dena eta galdutzat zeukana idazleak berak laburzki bukatuko dugu, haren itzulpen bat aipatuz, ez bakarrik Imanol-ek kantatzen duelako - Bi Beleak izenekoa baina erakusteko nolako lana den itzulpen baten hobetzea. Ez dut aipatuko ordea **Euskera** aldizkarian agertuko den Miranderen kantu bat, ez luzatzearen.

I. ANDIMA IBIÑAGABEITIA, ABERTZALE TA EUSKARAREN MAITALE SUTSUA

Andimak erakutsi zigun euskararen etsairik handienak euskaldunak berak zirela ta batzutan ere nazionalistek zirela; abertzale izenaren irabazteko harentzat euskara ikasi behar zen lehen bai lehen, eta zekitenen artean beti erabili, ez bakarrik etxeko zereginetan, esne ta porru saltza-leekin, zakurrekin ta humeekin, baina intelektuaren bizi guztian: huna zer hitz garratzekin zer bihotz minduarekin idazten dion Andimak, Txomin Peillen-i Caracas-etik 1957.an.

“Egia esan aspaldi ontan antzu nabilkizu, euskal alorrean: ez dut ezertxo ere ondu. Eta lotsagarria da au benetan ni bezalako euskaltzale batentzat, besteak, euskal idazketara zirikatzen ibili naizen onentzat. Eta zeri dagokio nere antzualdi au? Ondo dakizunez Txomin idazleak ere akullua behar du eta emen ez daukagu iñolako akullurik idazleok. Ez da errialde au bainon elkorragorik ikusi idazlanerako, euskerazkorako batez ere. Emengo eusko ospetsuak ez dira begiko zakarraz baino geiago arduratzen gure hizkeraz.

Bost ajola emengoei euskeragatik. Eta orrexek ematen dit neri behintzat minik handiena. Eta abertzaleak omen dira? Zer nolako abertzaletasun da ori geurea den hizkerari kasurik, ere egiten ez diona? Gainez egina nauka zorioneko abertzaletasun ergel orrek, gure izate guztia erdel ujolean ondatzen ari zaiguna nazionalismu zital orrek. Ez dut nai ario ortako abertzaletasunik.”

Gauzak ez dira, zoritzarrez honekin bukatzen: Andimaren gutunean bezala, noiz jakingo dugu euskaldunok euskara lehen hizkuntza bezala erabiltzen? Bai, gure nortasunaren ta kulturaren galerazi beharrez Ortega y Gasset Sanchez Albornoza ta Iparraldeko zenbait frantsesek iparraldean, konplizeak, gaizkikideak ez balituzke, borrokak baluke beste itxura bat; gure egoera ez bada ona, komeni zen hitz horien eta borrokari horien oroitzea, horiek izan ez balira oraindik gaizkiago baiginateke.

Caracas'en Bagilak 25-1957

Peillen'dar Txomin'i

Paris'era

Txomin adiskide,

Ustegabeko zure gutunak ezin esan besteko atsegiña eman dit zuri eta zure etxadi maiteari buruz berri-enez gañezka datorkidalako batez ere. Are pozgarriago izan zait aspaldidanik nenbillelako kezkatan zurekin eta Robert-ekin zorretan nindagoelako. Eta zure gutun politak kezka guziak erauzteko almena izan du, eta ni makinara iartzeko ere, zenbait lerroño zuri idazteko.

Egia esan, aspaldi ontan antzu nabilkizu euskal alorrean; ez dut ia ezertxo ere ondu. Eta lotsagarria da au benetan, ni bezelako euskaltzale batentzat, besteak euskalidazketara zirikatzen ibili naizen onentzat. Eta zeri dagokio ene antzualdi au? Ondo dakizunez, Txomin, idazleak ere akullua bear du eta emen ez daukagu iñolako akullurik idazleok. Ez dut lurralde au bañon elkorrakorik ikusi idaz-lanerako, euskerazkorako batez ere. Emengo eusko ospatuek, ez dira begiko zakarras baiño geiago arduratzen gure izkeraz. Bost ajola emengori euskeragatik. Eta orrexek ematen dit, neri beintzat, miñik aundiena. Eta abertzaleak omen dira... Zer nolako abertzaletasuna da ori geure geurea dan izkerari kasurik ere egiten ez diona? Gañez eginda nauka zorioneko abertzaletasun ergel orrek, gure izate guztia erdel ujolean ondatzen ari zaigun nazionalismu zitel orrek. Ez dut nai ario ortako abertzaletasunik.

Lotsaz gorrituko ziñake, Txomin, emengo eusko-etxeara igante batez urbilduko ba'ziñake. Ientez beterik, maitxo guziak iokolariz, edalez ta esalez gañezka... eta danak erderaz, gaztelaraz barra-barra. Ezta Gaztela-etxea balitz ere. Eta orrek niri, naska ematen dit, izugarritzko naska eman ere. Eta orretxegatik ez naiz urbildu ere egiten etxe artara ezin-bertzean baizik. Ba'dira ia iru-ilabete etxe artako solairurik ene oñez ikutu ez dudala. Naiago dut bakarrean nere etxe barnean ari, ez ango abertzale ergelen artean erderaz jardun. Zarrak eta gazteak danak berdiñak. Emen sortutako gaztedia ta bei-gorotza berdiñ-berdiñak. Okerrago oraindik. Gorotzak balio du zerbaiterko, ongarriztat baño ezpadare, eta ez da gutxi.

Emengo gaztediak aldiz, ezertarako ere ez du balio zimaurretarako ere ez... Eta au benetan da deitoragarria. Esan bearrik ez, giltzetatik ateratako ezur bat bezalaxe nagoela emen, beti nere zuloan noiz sartuko ote naizen zai... Nun da gure Europa ederra? paregabeko Europa? Ez dago lurralde ori bezelakorik mundu zabalean. Alaper dukete esan Amerike-lurralde ori bezelakorik mundu zabalean. Alper dukete esan Ameriketak, Ameriketak... Naiago dut mila bidar gure Europa zaharra bere aje ta eritasun guziekin... Bada oraindik mundu ontan dirua baiño garaiago dan zerbait, Ispiritua alegia... Eta emen gaindi ez duzu orko ispiriturik arkituko, eta dirua ere nekez...

Ala ere etsituta zakust, Txomin, orko abertzaleekin... Eta etsitzekoa da izan ere... euskeraz baiño ezin ulertuzko prantzes parregari batean beren konperentziak eman naiago dituten ergel oriekin... Noiz ikasiko ote dugu gere jabetasuna bear bezela guzien aitzinean erakusten, itsukeri ta berokeritan ibiltzeke? Polita iokoa, egin diezuna, Txomin, zeure euskal itzaldi orrekin. Ar itzatzu ene zorionik kartsuenak eta iarraik aurrerant zean ere bide ortatik... Ikus dezatela gure izkera ere zerbaiterako badala, eta oitu ditezela euskera entzutera...

2. Jon Miranderen kultura ametsak eta beste

Loustau-Daudine jaunak eman dizkidan gutun guztiak osorik eta fotokopiaz, beharbada, Euskera-n emango direlakoan, euskera ta idazkintzari buruzko iritziak hartuko ditut.

2.1. Lehenik 1948.ko otsailaren 19 an idatzitakoan huna zer dion gure hizkuntzaz:

“Orai duela bi urte arteo, euskaraz fitsik ez nekien, zuberuora poxiño bat baizik Ordutik lotu natzaio euskararen ikasteari Oraino ez naiz trebe-trebea eta huts asko egiten, haatik ikasi nahi gorria naiz.

Letra hau laburdieraz dago (ene gisako laburdieraz bederen orai ikasten ari naizen hizkelgia Jaz (1947.an) ikasi nuen gipuzkera pixka bat, beharbada, “manexa” baino hobeki derabilat Burhasoekin, aldiz nakien zuberuora aphurra ontzen eta aberasten ari naiz.”

Letra honetan, guhaurk Parisen ezagutu mundua ikusten da; alegia bizpalau urteez Euskal Herrira itzuli gabe egon zirenen jendeena, euskaldun familietan, Parisen, aitetamak beren artean beti euskaraz ari ziren, baina hurrek hortik kanpo ez baitzuten euskararik entzuten, eta euskaldunak ez baitziren elkarretarutzen, gehienek zertxobait bazekiten Mirandek ez diona da, Zuberuora bereziki, euskara bizi-bizia zela orduan eta bakantzetara, hara joaiten zenak, euskara hobe zuela ikasirik baldin ez bazen debeatu eta aspertu nahi.

Hona zer dion aitzinaxeago, euskara idatziaz mintzo:

“Ene iritziz euskaldun guziek behar ginuke *euskera bat bakarra* hizkelgi guzietako euskal hitz jatorrenak elgar bilduz egin ditekera edo bertzela lau euskalki nausietan bat hautatu eta gero hari atxiki (giputzera zait iduritzen egokiena harek bai’du elherti ederrena ta joriena) Baina bego hori linguista jakintsuagoeri...”

Gero bere xedeez eta ametsez xehetasun gehiago ematen digu, bere buruaz mintzo:

“Ni ere nahi nintzateke bertsolari izan, bertze letra batean igorriko daukitzut, menturaz, euskeraz idatzi nituen bertso batzu. Eresia ere maite dut. Ezagutzen ahal duzu Guridi euskotar ereslari aipatua? Duela denbora zombait Pariseko antzoki batean ikusi nituen “Amaya” haren operako zati batzu (Ezpata dantza eta eta...) eta xoratua utzi ninduten.”

Hola musika aipatzean Mirande-k ez zekien bere olerkiak Imanol-ek, Beñat Axiari-k, Oskorri ta Rock taldeek kantatuak izango zirela, gure gizona jazz-zalea zen eta Jazzaindi bat izaten baldin bazen, han sartuko zela zion, agian, pozik legoke bizirik eta Kortatu, Hertzainak eta besteren Rockzaindian bere burua ikusiz.

2.2. Huna zer dion Euskal Herriko politika geroaz hitzegile: *harma borrokaz*.

“*Erranen dauzut Aberriaren etorkizunaz ditudan asmoak.*”

Eta urte bereko Martxoaren 9.ko gutunean zehazten digu, olerkietan ta hitz lauz geroago idatziko dituenaren eskemak “Euskal Gudari zaldunzaren beharkiaz” *Gernika*, aldizkarian, bai, izanen da haren azken deia borroka bidetik, armaz sartzeko, iñork ez baitu jarraikiko eta Loustau-Daudine-ri egiten dio eskaintza, honek baztertuko diona, demokrazian sinesten baitu, huna Mirande-ren hitzak:

“Ene ustez, Frantsesek ez dute sekulan onhartuko Euzkadiren askatasuna: zer egin dezakegu beraz? Ene iritziz indarrez behar-ko dugu berjabetzea lortu! Zer deritzaizu adixkidea? Soldado-goatik askatua ziratekenean, *biek elgarrekin* zerbait egiten ahal-ko dugulakotan nago, nahi onezko Euskotar guziak gureganatuz.”

Jon Mirande-k soldautzarik ez zuen egin ta deitoratzen zuen, oztopo edo eragozpen baitzuen berak amestu harma borroka hortarako ta euskaldunen artean gogaidetik ez aurkituz, kultura borrokara jo zuen bestea utzirik ta gutun berean alde hortatik zituen asmoak Hegoaldean bederen aski obratu dira, huna haren hitzak, Iparraldea gogoan:

“Eusko gaiez axola poxi bat dutenetan ere gehienek ikusten dute Euzkadi folklore museum bat bezala.

2.3. Urruntxeago dio harentzat zer den abertzaletasunaren izaera: *euskal kulturaz*

“Nik maite dut neure herria Angles edo Frantses batek berea maite duen bezala”... baina geroari beha bizi behar genuke deritzait. Nere ametsa hauxe da: egun batez Euzkadi izan dadin lurreko herrialde argituenetarik bat Iphar Europako erre-suma ttipi zenbait diren bezala (gogoan ditut Holanda, Dinamarka, Finlandia).

Zer den abertzaletasunaren ta euskal nortasunaren ezaugarria?

“Guk aldiz ez dituguia maizegi ahanzten Arana Goiri'tar Sabinen hitz horiek Euskadi da Euzkotarren aberria eta EUSKERA EUZKOTARREN HIZKUNTZA?

Azken hitz horiek idazleak berritan azpimarratzen ditu. Geroago idazten du nola euskara horren ikasten ibiltzen den, zer egin duen 1946-etik 1948.raino.

“Nik ere pozik idatz nezake irakurgai edo edestizun bat euskaraz ba bainan oraino ez bai derabilat aski ondo, ez naiz ausartzen; itzulpen labur batzu egiten ditut, noiztenka, nere mintzairaren trebatzeko. Duela denbora poxi bat mamu ipuin bat euskeratu nuen ingeleratik eta orai nahi nuke Edgar Poeren hitz lauzko olerki luzexka bat itzuli, baina zail da zail.”

Handik urtebete Peillendarrek Miranderen ta Ibinagabeitiaren ezagutzak egiten genituen eta oroitzen naiz, ordurako Edgar Poe-ren *Belea* itzuli zuela; nere euskera hain zen berria ta motza, bere itzulpena itzuli behar izan baitzidan, handik urtebete Euzko-Gogoan argitaratu zuten.

Paris'tik

1948'ko otsailaren 19an

Jean Loustau Jaunari

Ene lagun eta aberkide maitea.

Atzo goizean zait heldu 16an igorri zinautan letra. Poz-pozik irakurri dut: ez dut zure ausartziaren barkatzerik, aitzitik atsegin handia dut elgarri idazteaz. Aspaldi huntan muga hunaindiko, zinezko eusko aber-tzale bat ezagutu nahi nuen eta egia erraiteko etsitzen hasia nintzan. Gipuzkoar eta Bizkaitar zintzo kartsu horien eretzean, guk bethi arrotzen uztarria onhartuko ginuenetz geure aberrian!

Pentsa zer atseginā zaitan ikustea zu ere ene iritzikoa zarela ber asmoetan zabiltzala.

Gudarostean zara, beraz, mementoan? Segur bihotz-bihotzetik deito-ratzen zaitut! Nik hogeita-bi urthe ditudalako ez dut gudari joaiterik eta eskerrak diozkat zeruari. Diozu ez duzula frantses armada maite: nik biguin dut. Herra sentimendu ahalegarri bat diteke, ba, bainan ikusten delarik arrotz guziak —frantses izan ditezen ala español— nola erabili duten geure aberri gaixoa, bere ohidurak eta hizkera hiltzerainokoa, nola ez gaitzes debru beharri-motzak?

Monzon-Olaso jaunak erran izan daukezun bezala ni “Euskaldun berri” bat naiz. Orai duela bi urthe arteo, euskera fitsik ez nakien, zuberuera poxiño bat baizik. Ordutik lotu natzaio euskeraren ikasteari. Oraino ez naiz trebe-trebea eta huts asko egiten, haatik ikasi nahi gorria naiz.

Letra hau laburdieraz dago (ene gisako laburdieraz bederen) orai ikasten ari naizen hizkelgia. Jaz ikasi nuen giputzera pixka bat; beharbada “manexa” baino hobeki derabilat. Burhasoekin, aldiz, nakien zuberuera aphurra ontzen eta aberasten ari naiz. Ene iritziz, euskaldun guziek behar ginuke euskera bat bakarra, hizkelgi guzietako euskal hitz jatorre-nak elgar-bilduz egin ditekena edo bertzalde lau euskalkietan bat hautatu eta gero hari atxiki (giputzera zait iduritzen egokiena, harek bai’du elherti ederrena ta joriena). Bainan bego hori linguista jakintsuagoeri.

Ni lanean ari naiz “Ministère des Finances” delakoan. Ez dut ene lana arras maite; zerbait egin behar halere. Haatik ikaskintzeri jarraikitzen natzaio: bereziki hizkuntz-ikasteari eta filosofiari. Olertia maite dut, nik ere (ingles ta euskal olerkariak ororen gaiñetik). Galdatzen dautazu Monzon'en neurtitzetan zoin ditudan maiteenak; orra atseginenak zaizkidanak: “Ostoak bidean”, “Katalin” “Erreka alboko zurginola” “Tropikotik” (oso pollita) “Txoria ta belatza” “Bergara” “Pizkunde” “Adixkide bi”.

Ni ere nahi nintzateke bertsolari izan - bertze letra batean igorriko daukitzut menturaz euskeraz idatzi nituen bertso batzu. Eresia ere maite dut. Ezagutzen ahal duzu Guridi euskotar ereslari aipatua? Duela denbora zonbait, Paris'ko antzerki batean ikusi nituen “Amaya” haren operako zati batzu (“ezpata dantza eta eta...”) eta xoratua utzi ninduten.

Bainan tokia xuhurtzen ari bai'zait, behar dut ene eskutitz hau bururatu; bigarrenean gehiago hitz eginen dautzut gai horietaz oro, bai eta erranen aberriaren etorkizunaz ditudan asmoak.

Ene adixkidea: sekulan Paris'en iragaiten ba'zara (permisionez edo hola) jin zakizkit ikustera, ez ahantz gero!

Anartean, har itzazu bidaltzen daukitzudan agur eta zorionak.

Gora bethi Euzkadi!

Jean Mirande

Paris 9-3-48

Loustau'tar Jon Jaunari

Adixkide maitea,

Joan den astean hartu nuen zure bigarren eskutitza eta lehenbizikoa bezala, oso pozik irakurri ere.

Nahi ba duzu, aldi huntan emanen dauzkitzut xehetasun gehixeago, nundik naizen, zer asmoak ditudan, zer egin nahi nukeen, eta abar.

Jadanik erran nauzun bezala, Xuberotarra naiz ethorkiz, bainan Paris'en sortu ta hazia, Aitaren sor-lekua, Garindaiñe, Maule'tik Baxe-Nabarrerako bidean dagon herrixka txipi bat. Ama, Sohütarra dut. Ezagutzen dukezu Sohüta; lehenago koblari ta dantzari askoren kabia izan da. Orain aldiz, kaskointzen hasia da.

Ba dut arreba bat, bi urthez ni baino zaharragoa. Ezkontzekotan da, bainan, damurik, ez Euskotar batekin!

Burhasoak eskualdunak ditut erran gabe doa - bainan ez dezaket erran abertzale direla funtsean; Xuberozale, ba, zuk zinion bezala.

Hortan bai gare, bortxatu naiz aithortzera guti direla muga hunaindiko Eskualdunetan ezagutzen ditudan egiazko abertzaleak. Eusko gaiez axola poxi bat dutenetan ere, gehienek ikusten dute Euzkadi folk-lore museum bat bezala. Heientzat gure gizonik haundienak André Dassarry, Luis Mariano, Rudy Hirigoyen dira!

Nik maite dut neure herria Angles edo Frantses batek berea maite duen bezala. Euskal-herri'ko dantza ta abesti herkoiak laket zaizkit naski; eusko edestia ikasten ari naiz; bainan geroari beha bizi behar ginukela deritzait. Nere ametxa, hauxe da: egun batez, Euzkadi izan dadien ludiko herrialde argituenetarik bat - Iphar-Europa'ko erresuma ttipi zenbait diren bezala (gogoan ditut Holanda, Dinamarka, Finlandia...).

Ni ere kristotarra naiz - bai eta demokrata ere. Bainan izena baino nahiago dut izana (erraiten ohi den bezala) eta ezin ahantz dezaket

gehiegi aldiz arrotzek atzipetuak izan garea iragan denboran, Eliza edo Demokratagoa zaintzeko aitzakian — 1789'ko erkaldarrak “demokratak” othe ziren geure lege-zaharra kendu zaukutenean? “demokratak” ordutik hunat, ikusi ditugun frantses jaurlaritzak, nahiz beren buruak hola deitzen?

Bertzalde, orhoit naiz Nabarra'ko bakalderri eskualdunarekin nola jokatu ziren lehenago Erroma eta Kastilla'ko errege katolikoak — eta naiz Girixtinoa izan, bihotza samintzen zait. Egiari zor bai zaion ezin ukha oraiko egunetan (eta bereziki Hego-Euzkadi'n) aphez hainitz direla aber-tzaletasunaren adixkideak, bai ete geure mintzaien zaintzallerik sutsuenak.

Ororen gaiñetik maite dut azkatasuna. Sekulan emaitze eder hori jin ba lekio geure aberriari, oi nere poza! Bañan gogoa ilhun ta aphalt daukat, dakuskidanean gure herritarren zabarkerri ta nagikeriak.

Hemen Paris'en bretoin abertzale gazteekin ibiltzen naiz. Ezagutzen ahal dituzu, izenez bederen “Breizh atao” (Bretaña bethi) eta P-N-B'a (bretoina abertzale alderdia)? Nahi nuke ikhus ba gineza gazte horien kharra! Askok ez zakiten; haurretik beren abendako hizkuntza, berriz ikasi dute, eta beren artean, bretoineraz ari dira bethi. Guk, aldiz, ez dituguia maizegi ahanzten Arana-Goiri'tar Sabiñ'en hitz horiek: Euzkadi da Euzkotarren aberria eta EUSKERA EUZKOTARREN HIZKUNTZA?

Ene ustez, Frantses'ek ez dute sekulan onhartuko Euzkadi'ren askatasuna: zer egin dezakegu beraz? Ene iritziz indarrez beharko dugu berjabetzea lortu! Zer deritzaizu adixkidea? Soldadogoatik askatua ziratekanean, biek elgarrekin zerbait egiten ahalko dugulakotan nago, nahi onezko Euskotar guziak gureganatuaz.”

Toki pixka bat gelditzen bai zait oraino edertiz mintzatuko natzaizu. Nik ere maite ditut aipatzen zinauzkidan ereslariak bai eta Wagner ere. “Tannhäuser ” “Parsifal” osoki atsegingarri zaizkit.

Euskal idazleetan maiteenak ditudanak horiexek dira: muga haindi-koetan ezagutzen ditut Monzon-Olaso, Arrese, Irazusta'tar J. it, Zaitegi'tar jokin (ingeleraatik ta grekoeratik, itzulpen ederrak egin ditu horrek bainan, zoritxarrez ez ditezke oraino Frantzia'n kausi) eta muga hunaindiko autoreetan: Joanes Etxepare, Oxobi ta Iratzeder bi olerkariak, Leon apheza (haren “Ebanjelio saindua” eskuratu berria naiz: eskuara oso poliki derabila liburu hortan) P. Laffitte.

Zure ihardespenean erran zaidazu zoin dira irakurri ta gehienik maitatu dituzuen euskal ta erdal liburuak, baita zuhaurek idatzi nahi zinituzkenak. Nik ere pozik idatz nezake irakurgai edo edestizun bat-euskeraz, ba, bainan erdira ez bai derabilat aski ondo, ez naiz ausartzen. Itzulpen labor batzu egiten ditut noiztenka ene mintzaiaren trebatzeko. Duela denbora poxi bat mamu-ipuin bat euskeraratu nuen ingelera-tik,

eta orai nahi nuke Edgar A. Poe'ren itz-lauzko olerki luzexka bat itzuli, bainan zail da, zail!

Adixkide Jon, utzi behar zaitut aldi hontako. Zure erantzunaren beha nago, eta anartean, onets itzazu ene agur hoberrenak.

Jainkoak zaiñt dezala Euzkadi!

P.S. Ba ahal duzue ... irrati bat zuen gudaletxean? Praga'ko radioak ematen ditu berriak euskeraz ta españeraz, ostegun guzietz 8 1/2 orentan (gauaz), 9 metrako onda laburrean.

J. Mirande

1948, Jorrailaren 18ean

Paris'etik

Adixkide Jon,

Aspaldiska ba du idatzi nauzula eta geroztik zure erantzunaren zai nago. Eskutitz bat galdu datekea? Ba diteke; dena den, gaur luma hartzen dut lerro batzuen zuri bialtzeko.

Gauzak nola doatzi Alemania'n? Oraino ez dautazu erran noiz libratuko zaituzten soldadogoatik. Paris'en iragan ba zinte, jin zakizkit ikhustera... Bainan behar bada heldu den udan Euzkadi'n elgar ikusiko dugu, Maule'ra balin ba noa opor denboran. Atsegin bizia ba nuke zurekin ahomihiz mintzatzeaz. Bazko-egunean gertatu naiz Paris'ko Euzko Jaur-laritzak eratutako jaietan, Aberri eguna zala-ta. Goizean meza ixila. St. Pierre de Chaillot'ko elizan Eguerditsutan, Ordezkaritzako aretoan, Agirre Lendakariak hitza hartu du, ez ginuela itxaropena galdu behar, eta azkatasuna hurbiltzen ari zitzaigula.

Beste eskualtzale ospetsu baten ezaguera egin dut: erran nahi dut Lafitte Aba. Galdetu daut ea nahi nukenetz "Herria" izperringian idatzi. Nik baietz.

Gutun horrekin batean igortzen dauzkitzut orain bi urthe moldatu nituen bertso batzu: itzulpen bat da, ingeleraatik, edo hobeki erraiteko, eskozeratik.

Aldi huntako ez dautzut besterik idatziko menturaz zure letra bidean baita. Eskuratzen dudanean, orduan luzaz ihardetsiko dautzut.

Haren esperantzan, baratzen naiz lagun maitea.

Bethi zure adixkide leiala.

Jon Mirande

JON MIRANDEREN OLERKIGINTZA LANAZ aurkikuntza berriak

Hona, 1947an idatzi ta Loustau-Daudine-i igorri zizkion bertsoak, bai hau da Miranderen lehen poema, Gipuzkoako euskaran.

3.a. Jon Miranderen soneto ezezagun batekin

Egilleak *Sonetu* izenburua ezarri zion ta Jon Loustau-Daudine Benaftar euskaltzaleari Alemaniara igorri, azken gazte hau, han bere soldadoka egiten ari zelarik. Argitaragabeko soneto horren hartzaile jaunak, Miranderen beste kantu ta gutun ta paper oso jakingarriekin batean eman dit. Jakingarri, bai, hor ikasten baitugu 1946 ta 1948. urteetan gure olerkariak idatzi zituela, handik bizpahirur urte beranduago argitaratuko zirenak. Olerki hau da Jon Mirande-k herioaz, hiltzeaz, egin lehena, beste biak ezagunak dira, 1947.an frantsesez bakarrik gorde zen, *Merry Christmas* eta 1952.an idatzitako *Nil igitur mors est*, euskarazkoa.

Olerki hunen “gaia” da *Herio sena*; argumentua berriz hau: Lehen ahapaldian “hiltzez utz dezadan neke ta negarrezko bizitza; bigarren ahapaldian” jendeek eta Jainkoak utzi naute; hirugarrena “nere erorzketan ez egin otoitzik apaizak, ez ukan garbairik anaiak” Azken ta laugarren ahapaldian “nere gorputza pozik izango da lurpean.”

3.b. Tematikaz oharrak

Olerki honetan, beste geroagokoetan garatuko dituen gaiak agertzen dirade, hemen neurtitz batetan errana —gaitzaldiaren gaitzez— luzeago kondatuko digu. Ordudanik nabarmentzen da fedetik urruntzea, handik urtebete 1949.an galduko zuena eta *Sonetu*, *Ohizko jainkoari* poemarekin erkatuz ageri dago.

Sonetu	Ohizko jainkoari
Alperretan diet egin Zeruei otoitza	Jesus Bar Joseph badut othoi egin gauerdiz
.....
Ez abesti latiniñ, ez ur deunik, apaiz!	Eta zuk utzi nauzu. Zergatik arren?

Sineste galtze horretaz, Jose Azurmendi-k ziur pozik izango zen aurkitu balu Jon Mirandek 1948.an nola Hervé Glemarec Nietschezalea ta Goulwenn Pennaod nazia ezagutu baino lehen, idazleak, oraindik girstino zela aitortzen baitzuen urte bat lehenago.

SONETU

*Aspertuaz urturik, txo! neure biotza,
Bizi ontako neke ta negarrak aztu.
Eriotz samurrak danak eramango ditu.
Oetzat izango det biar buztin otza.*

*Gizonak, zuen artean nenbillen arrotza.
Maitatu nituenak ez naute maitatu,
Adixkide onenak egon dira mutu,
Alperretan diet egin Zeruai otoitza...*

*Ez abesti latiñik, ur deunik ez, apaiz!
Ez garbairik, anaiak, naizenean ilko:
Anaiaren garbaia gezurra bai da maiz.*

*Lurraren magalean sartu aizeneko
Poztu, neure gorputza! Bertan egongo aiz,
Naiz udara, naiz negu, bakean betiko...*

(J. M.-ek idazkindua)

Halaz ere, oraindik kristau dela dion gutunean “Euskaldungoaren etsaiak” saioan agertzen diren kritikak daude, zeren jadanik berak kristau-fazsista izendatzen dituen frankisten politika ikusita ez baitu ulertzen nola euskaldunek elizaren seme on jarraitzen duten eta kondairako zuzen-gabekeriak ere hor azaltzen dira, Loustau-Daudineri 1948. Martxoaren 9an idatzitako gutunean.

“Bertzalde orhoit naiz Nabarrako bakalderri eskualdunarekin nola jokatu ziren lehenago Erroma eta Kastillako errege katolikoak eta nahiz girixtinoa izan, bihotza samintzen zait.”

Lurra prestik zegoen handik urte pare batean, Kristoren aurkako poema idazteko.

Lehen olerki hortan zerbait interesgarria badago bere olerkari hizkuntzan nola bereizten dituen gogaideak “anaiak” eta adixkideak, zeren azken horien artean ez baitu bere abertzalekiderik hatzemango, aurkituko Iparraldean, ez eskuin muturreko euskaldunik non nahi: hau da bigarren ahapaldian agertuko den bakartasuna, baina, handik lau urte Nietzsche-ren olerki batean, bere kezka garapen oso bat aurkituko du. Ikus dezagun 1948.ko sonetoa ta Nietzsche-ren itzulpena.

Soneto

Aus Hohen Bergen

Adixkide onenak egon dira mutu!

Adixkide zaharrok, Ikus! Orain so zaituztet zurbil

3.c. Prosodiazko oharrak

Testua sakonki aztertzeko, mintzaldi hau baino gehiago behar liteke. Sonetoak hizkuntza baten heldutasuna, olerkigintza baten buruzagitasuna erakusten dizkigu. Gipuzkera osotuan idatzia dago, urrunago idazleak gutun batean azalduko dituen zioen gatik. Behin ta berriz irakurrita berealaxe barru-errimaren, barne errimaren garrantziaz jabetzen gara, ikus dezagun ahapaldiz ahapaldi, hau bederen.

Lehen ahapaldian “t” kontsonantearen errepikapenaz eta igurzkari batzuez baliatzen da, bizitzaren astuna, bizitzaren latza adierazteko. Hona silabaka emanaz ahapaldian nabarmentzen diren soinuak:

tu./tu/txo/tza.
ta/ta/tu
tz/na/ma/tu
tza/za/zti/tza

Bigarren ahapaldian era berdinean, jendeen ta jainkoaren utzikeriak bere eretzean, gogorki salatzen:

te/tza
ta/tu/te/tatu
xk/tu.
te/et/to/tza.

Hirugarren ahapaldian, igurzkariak galtzen dira, zeren idazleak bere erorzketa nola nahi lukean erraiten baitu, bere agiantzak ezagutarazten.

Ez abesti latiñik, ez ur deunik apaiz!
Ez garbairik...
Hor bokaleen ta diptongoen jokuaz ditu idatz baliapide
-i (abesti), i (latiñik) i (deunik), hasieran
-ai 1. *apaiz*
2. *garbai, anaiak*
3. *naizenean, anaiaren*
4. *anaiaren garbaia, bai, maiz*

Ironia mingatz batekin dabil gure olerkari mindua “ai” errepikatzen eta ahapaldi hau erran zahar baten gisa bukatuz.

Anaiaren garbaia, gezurra bai da maiz.

Azken ahapaldian silaba edo hobeki esan diptongo hau oiartzun entzuten da: aizeneko, aiz, naiz (berritan). Soneto hortan bi oihu leher-tzen dira, zarta eginez lehen ahapaldian, ukapen gisa: *Aspertuaz urturik*

txo! eta azkenean, heriotzaz alaitzeko: *Poztu neure gorputza!* Berriz leherkari ta igurtzkariak agertzen dira, lehenean *tu/tu/txo*, bigarrenean, *ztu/pultza*.

Ez uste hala zegiala ustegabea, olerkigintza hori jakinaren gainean dago, argi ta garbi dago berak diogularik, *Nil igitur mors est* poemaren giltza ematean:

“Lehen hirur ahapaldiek eroria —tan— duate: zarta hots egite hortaz gogoratu nahi izan dut bizidunaren antsia mundu lazgarri hontan galdurik izatez, heriorako hor izatez.”

Jon Mirande-ren ohar hau, beste olerkia azertu ezkeru ediren dut, baina nonbait nere oroimenearen zokotik irten zait bai eta Josean Artze-k txalaparta ihakinduz egin olerkiak azertu berri baititugu ikasleekin, testu azterketak hortaratu nau, bai Hartzabal-en “Zetaren maitasun kantua” eta “Zugan zegoen sua” gogoan nituen laguntzaile.

Egia da euskal olerkigintzan eta aintziñako bertsogintzan aliterazioak, barne-errimak erabiltzen zirela, Miranderen olerkietan nabarmenago da Anglo-saxon literatura ta Germaniar olerkigintzak ezagutzen baitzituen Bestelan bertsogintzan ez da berritasunik 7/6 ebakitako pondutan egin zortziko txikia bait da.

4.1. Olerkigintzaren urratsak, eta hobekuntzak itzulpen batean

Jon Miranderen hirur olerki bildumetan (Orhoituz, Ene jainko eidol! ta Poemak) delakoetan Two Corbies-en itzulpena badago. Xabier Olarrak bigarren bilduman *Ene Jainko eidol!* en ondo aztiatu zuen olerki hunen azpian Euzko-Deya-koek zutela jarri “Ingelán olerkia Mirande-tar Jonék euzkeratua (sic)”, zeren idazleak berak igorri baitzion lehenbiziko itzulpena *Bi beleak*, Loustau-Daudine euskaltzale ta abertzaleari hitz horiekin:

“Gutun horrekin batean igortzen dauzkitzut orain bi urthe moldatu nituen bertso batzu itzulpen bat da ingeleratik edo *hobeki erraiteko eskozeratik.*”

Nahaspilik ez sortzeko Eskozera, hizkera bat da, baina Gaelikoaren galtzetik sortua, eta literatura mailara iritxi dena Robert Burnes-erekin.

Jaun horrek 1948.an jasotako 1946.ko itzulpena J. Miranderen lehen euskal lana izango da, gero hobetua izango dena zeren Euzko-Deya-n 1949.an agertzen delarik bitartean gure gizonak Olerkigintzaren planteamendura igaro du, lehenik euskararen ikasteko egin zuena, hobekuntza horren azterketa bat eta olerkari lanaren nekea erakutsi nahi nizukete. (Ik. testua, Jonen eskuz).

3.1. Lehen ahapaldia

Lehen neurtitza, itzulpen hutsaz, luzeegi gertatzen da, 1946.an “zuaitz” hitzarekin, bigarren ekoizpenean “altz” ipintzen du, zortzi piko izateko. Bostgarren neurtitza, “*Itxas-bazterrean ala*, desorekatua da eta lasaitasuna adierazteko, hitz luze/labur/luze ematen du *Itxaso gazi aldean*, gazi pleonastiko horrekin *Itxas-bazter* hitzaren arruntasuna aldikatuz. Berdin erritmoarentzat hobeki ateratzen da bigarren itzulpeneko, *zurgaizti berde, oianean izango da* neurtitzaren ordeztu, zurgaizti hitz arradoa egokiago dago, egoera ta giro bitxiaren sortzeko. Askoz hobe da.

*Altz baten puntaren puntan
Bi bele zeuden hizketan.
Gaua bezin beltz bele bi:
“Bazkaria gaur non aurki?
Itxaso gazi aldean
ala zurgaizti berdean?”*

3.2. Bigarren ahapaldia

Ahapaldi hori ainitz landuko du Mirande-k, hirur urteren arte hor-tan, alde batetik euskara hobetzen baitzaio ta bestetik olerkigintza ere.

Lehen ekoizpena (1946)

*Ondatutzen ikusi dut
zetorren ontzi eder bat
baita oiu entzun ere...
Orduan ni joan airez aire!
Iru gorputz'tuk etzanik
Ondartzean: an jango nik!”*

Bigarren ekoizpena (1949)

*Ondartzatik ikusi dut
ondatzen ontzi eder bat
t'iru oiu entzun ere
Aruntz joan nauk airez aire!
Iru ilotz han etzanik
ondartzean diat jango nik!”*

Laugarren neurtitzean hikako hizketak indar gehiago ematen dio ta neutraltasuna kentzen, beleen larru ta lumapean sartzen gara, gainera lehen itzulpenean bederatzi piko ta ebakidura txarra dago.

Lehen itzulpena

Orduan ni joan airez aire.

Bigarren itzulpena

Aruntz joan nauk airez aire.

Orduan, hitza kentzea ez da gaizki, hitz higatu ta betegarri bezala gertatzen baita, askotan.

Bostgarren neurtitzean *gorputz* hitz arruntaren ordez *ilotz* sartzen du, barne errima gordetzen duena eta “hotz” etimona argi baitu.

Lehen itzulpena

Iru gorputz'tuk etzanik

Bigarren itzulpena

Iru ilotz han etzanik

Seigarren neurtitzean berdin, lehen aldian neurtitzean ez du “han” erabili nahi, bigarrenean laguntzailea sartuz zortzi pikotara irixten da, berdin.

Lehen itzulpena

Ondartzean an jango nik

Bigarren itzulpena

Ondartzean diat jango nik

4.3. Hirugarren ahapaldia

Barne errimaren gatik eta gipuzkoartzen duelako bigarren itzulpena *oian* kentzen du, eta neurtitza orekatzenago silabatan 4/2/2 ordeztu 3/3/3.

Lehen itzulpena

Oianean odol bero

Bigarren itzulpena

Basoan ilik baitago

(Adibidez *oian* hobeki legoke lehen pertsonan, *Oianean lo bainago*).

Gero neurtitzak zatitzen ditu eta puzzle gisa birantolatzen, barne errima gaineratuz: ,za/zpa.ren ordeztu za/zte/zpa...:

Lehen itzulpena

Zaldun bat ilik ezpata (1946)

Bigarren itzulpena

Zaldun gazte bat ezpata (1949)

Azkeneko errima hobetzeko, ra, ordeztan, ematen du, *ezpata*-rekin asonantzian.

Lehen itzulpena

Zorrotik erdi atera (1946)

Bigarren itzulpena

Zorrotik erdi irtenda (1949)

Hobeturik:

*“Ona zerbait goxoago:
basoan ilik bai’dago
zaldun gazte bat, ezpata
zorrotik erdi-irtenda,
il dala inork ez zakik
zakurrak t’andreak baizik.*

4.4. Laugarren ahapaldia

Lehen ekoizpena (1946)

*Eizara joan da zakurra
erbiak arrapatzera.
Andrea? Beste batekin...
Guk bear diagu ler-egin
janaz, gaur, kerizpe artan!
Ator oianera guazan!*

Bigarren ekoizpena (1949)

*Eizara joan dek zakurra
et’andre ezti ederra
beste maitale batekin...
Eskerrak guda onari
badiagu jaki ugari!
Ator lagun! Egan ekin!*

Lehen neurtitzean hikako laguntzailea sartu behar du “dek”. Bigarren neurtitzean —agian zakurrak lasterkaturik— erbiaren aipamena desa-

gertzen da, eta hirugarren neurtitzean zegoen *andere* hitza luzapen batekin, *andre ezti ederra* bilakatzen da, pertsonaia moduan hobeki agertuz; hirugarren neurtitza ez motz gelditzeko, ez labur geratzeko “maitale” hitzarekin luzatua da. Gero handik behera ahapaldia osoki aldatzen du, laugarren neurtitzaren arruntasuna ta nabastarria kenduz

Guk bear diagu ler-egin (1946).

Badiagu jaki ugari (1949)

eta bostgarrenean beleen arteko gogamen pollita aurtikiz

“*Eskerrak guda onari*”

Azken neurtitza osoki aldatu egin digu itzulpenetik sorkuntzara igaroaz, alde batetik barne-errimak agertaraziz 1949.koan: gun/-gan/-kin eta besteetik L. Mitxelenak Egan-en idazteko egin zion deiarri humoreez erantzunaz “guazan” ordez, *Egan ekin!* idatziz bi adierazitan uler ditekena.

4.5. Bostgarren ahapaldia

Lehen hirur neurtitzak ez ditu aldatzen eta ez ditugu ematen, fotokopian daude ta, huna hirur azkenak:

Eta urrezko illekin
—*Negua datorrela ta—*
egin dezaket kabia (1946)

Eta bero izan dedin
neguan ire kabia,
ar bere ille oria. (1949)

Errima hobetzeko aldatuxe ditu hitzak: -ta/-ia/ren ordez, ia-/ia, idatziz, eta hortarako “oria” “urre” ren lekuan erabiliz ta hikako formak jarritz.

4.6. Seigarren ahapaldia

Lehen neurtitzean

I. *Bai, oe otz bat arek du* (1946)

I. *Gaixoak oe otza du* (1949)

Lehen itzulpenean, *bai* betegarri dirudi, eta *arek* ez beharrezkoa, hortaz “gaixoa” hitza hartzen du, Villon-ek “gaixo urkatuak” esaten zuen moduan, gainera hizkuntzaldetik hitz laburrez egindako neurtitza ez dago-

kio olerkiaren egiturari silaba aldetik, 1/2/1/1/2/1 bitxia da beste ahapaldiak ikusita eta azken itzulpena egokiago 3/2/2/1.

Azken bi neurtitzak osoki aldatzen ditu, bosgarrena laburregi baita

*Azeriak ezur zurien
inguruan dira biltzen (1946)*

*Azeriak ta zakurrak
sakabanatzen ezurrak (1949)*

Hor adieraziaren aldetik azken itzulpenean *zakurrak* agertzen dira, nondik? eta *biltzen* ordez *sakabanatzen* aditza, naski ez subiektu berdinarekin.

Guzti horrek erakusten digu, klasikoen bertsogintza ez dela bakarrik kaiola bat, baina molde bat hobeki erran eta horren erabiltzeak, ardiespen, lorpen, hobespen ederrik eman lezakeala, zeren olerkigintza ez da bakarrik sendimenduekin egiten ta nola nahi hitzak botatuz Olerkigintzak, erritmoaren lantzea, hitzen indarraz baliatzea eskatzen du.; gero lan honek erakusten digu zein zaila den itzulpena, bereiziki hitz neurtuetan eman nahi delarik olerkia, bai arrazoin zuen J. Mirande euskararen ikasle zegoelarik zionean itzulpenak on zirela trebatzeko. Eta L. M. Mujika-k idatzi bezala, ezin da hobeki erran: *Gaurkotasuna ta diziplina ez dira etsaiak. Diziplinak eta besteek egin duena sakonki begiratzeak, gaindi dezake euskaldun herriak duen errurik handiena, hots, inprobisaketa ta azalkeria* “*Mirandek honetan ere ikasbide bat ematen digu, dizziplinazko bide bat jarraituz*” (ik. Miranderen *poesigintza* II.alea, Haranburu Donostia, 1984, 55. orrialdean).

5. POLITIKAZKO EUSKAL KANTU EZEZAGUNA: GUDURA DEI

Askotan esan da euskal bertsogintza komprometitua Gabriel Aresti-rekin hasi dela, zeren betaurreko gorriko jente batzuek uste baitute engaiamendu bakarra marxista dela, baina abertzale aitortpena ere hola-koa da. Miranderen kasuan baita beste politika kantu egille gehienekin ere ikusten da, egiaz, poesia egiteko propagandekin, beti, urruntasun haundiak hartu behar direla, eta hain zuzen, Joan Mirande-k bi ekoizpen motak eskaintzen dizkigu, abertzale bertsoak eta aberriari zuzendu olerki ederrena *Eresi* izenez ezagutua ta geroztik bigabostek kantatua.

Gudura deia, ez zuen argitaratu; agian baitzekien ez zela goi poesia baina mintzaira bakun ta motz batean, ideia ximplegiekin egina baizik, geroago Urko-k egingo dituen moduan. Holako kantuek gizarte eginkizun bat daukate, jende oste bat kantaraztea. Jon Mirande-k Gudura dei hortan Sabino Arana Goiri-ren hitzak eta ideiak darabiltza, geroago iker-tuko ditugunak. Bai, baldin badirudi emeki jaisten ari garela, sorkuntza-

tik, itzulpenera, azkenik kantura, ez zaigu ahaztu behar orduko euskaltzale basamortu hartan, denetarik egin behar zela, jendeen iratzartzeko, euskaldunen esnatzeko.

Mirande-k holako kantu aberkoia, abertzalerik egin zuen, ez baitira oraino kantatzen, nahiz haien musika ezagun izan, hala nola *Euskal Herriari* kantua, Eskoziako *Auld Lang Syne*-n doinuan egina eta hasten dena *Leenago bizi zen Euskadi askatasunean/orain dago kateez lotua etsaien artean*. Beste bat ere *Jeiki*, *Jeiki*-ren ahairean eman zuen *Jeiki Jeiki Euskaldünak* ziberotarrez, eta hor Marseillaise-aren parodia, gure itsas lapurrena egin duen bezain beste delarik.

*Qu'un sang impur
abreuve nos sillons!*

*Hen odolak
gure lürrak orai dü gizentüko!*

Kantu horiek ezagunak dira, argitaratuak, ondoko hau ez. Loustau-Daudine-k bere idazkietan ediren du.

GUDARAKO DEI

*Noiz arte, Aitor'en abenda
jopu zaitut ikusiko?
Gizon makala bizi bedi
maketoen eskupeko-
Nik eskatzen diot Jainkoari
lapurrak ezerezteko.*

*Iparraldetik Prantzestarra
egotikan Españarra,
Euskadi beretu bearrez
alegintzen ari dira
euskaldungoa zapaltzea da
betidanik orien gura.*

*Bizkai-itxasoko ertzean
bakean bizi giñala
arerioak ziran etorri
bele goseak bezala.
Mendeak zitun Legezarra
kendu ziguten bereala.*

*Askatasuna galdu ezker
 zer balio du bizitzak?
 Anaiak zutitu gaitezen
 aserrez bete biotzak,
 Aberri laztanetik kanpo
 bota ditzagun arrotzak!*

*Esnai zaudete gudariok
 elurrez dauden goietan
 Aiten lur deuna askatzeko
 suizkillua eskutan.
 Entzun! Otsiak gaban dabilta
 gure eusko bazterretan.*

*Odol gazteak gizenduko
 ditu biar gure soroak.
 Iges ba dijoazkigu, iges
 leengo nausi arroak!
 Odol gorri, su ta karraxi
 entzun otsoen orroak!...*

Beste kantuetan guti edo anitz borrokarako deia baldin bazen, azken huntan argumentua jarraikiz Sabin Arana Goirenen topikoak agertzen zaizkigu: menpeko izatea, jopu izatea, askatasuna galdu baita, maketoak kanpora botatzea, aintziñako askatasun, bake ta lege zaharren goraipamena. Errepikatzen da *Jeiki Jeiki euskaldünak* delakoan bezala odol isurtzea-
 ren deia.

*Odol gazteak gizenduko
 ditu biar gure soroak!*

Horrez kanpo gudu olerkietan, Jon Mirande-k ohi duen bezala, otsoen, odolaren ta elurraren aipamenak badaude, Aranismotik urrun-
 tzen gaituztenak.

Teknikaren aldetik bertsolariena erabiltzen du, gutti edo aski, sei lerrotan idatziz, hirur neurtitz asonantzia berdindunak, eta ebakidura honekin

9 + 8 / 9 + 8 / 9 + 8

Bestalde L. M. Mujikaren analisiaren jarraitzeko, neurtitz bakoitzean, ideia elementu bat sartzen du, hots egitura lineala darabil. Bertsogintza horien mugak bazekizkin Jon Mirande-k eta bere Olerki bildumatik baztertu zituen holako propaganda hutsezko kantuak, eta hain zuzen 1953.an euskaldunen zentsuraren gatik argitaratu ez zen olerki bildumari hitzaurre bat egin zionean argi ta garbi esaten digu, hitzaurre ta Olerki-
 gintza ikasbide labur hori Xabier Olarrari zor diogu, harek Miangolarra

eskuidazkietan aurkitu baitzuen huna zer dion Mirande-k, Bertsolaria ta Olerkaria bereizteko.

“Egia dateke: beharbada euskaldunago agertuko zen erraiterako ene *Jauregi Hotzean* hunelako laukoetan eman ukhan banu.

*Oi zer bihotz min eta zer zorthe triste
Ezkon berri batentzat senharra galtzea
Nigarretan hurtzen da oi! andre gaztea
Urrikal zakiola Jainko Jaun maitea! eta abar...*

Egia esan nahiago dugu

*Jauregi hotzean
aitorren alhabak
negar dagi...*

*Goizetik joana du
zalduna gudaratz
noiz datorke?*

*Mendietan elhur,
haizeak urduri,
zeru goibel*

*Elhurte zurian
zenbat odol istil,
odol urdin...?*

.....

*Nasaiki jan dute
hilbeltzeko zakhur,
gosetuek.*

*Nafar jauregian
andere gazte bat
beltzez jantzi*

(J. M. 1950)

Bai, kantu horietarik goiti Joaiten jakin zuen Mirande-k Davant-ek egin duen bezala eta gure paristarrak, gure Jon Mirande-k gai berdinarekin olerki eder-ederra eman zigun *Eresi* izenekoa, ondotik emango duguna

*Aineza gal bizi goiz batez
iskilludun ixil eta zutik,
guduan lur zahar hunen maitez
mendietan etsaien eskutik.*

*Ainendi hil gazterikan nihaur
ikurrin t'ikurrik gabe,
ezpainetan othoitzik, ez, burhau
itzalik ez, baikor, ez herabe.*

*Ainitza gal hats, arima, odol
horetako ene Jainko-aidol
zaharra Lur! mendi gudu baten.*

*Eguzkiek inguruz inguru
nere soin haur sor haiduru
horetan lo, garrez jo lezaten*

(J. M. 1951)

Konpromezuaren frutu eder ta bakan honetan, ez dago gehiago ez *Euskadi*-rik, baina *Lur*, ez *maketorik* baina *etsai*; ez dira gehiago ez lege zaharra, ez eta aintziñako bakea ere aipatzen Bai. Telesforo Monzon-ekin batean gerla ostean Joan Mirande izan genduen gure lehen idazle konprometitua, nahiz konpromezu hori ez marxista izan.

Lehen bi ikerketek bi ikasbide ekarri dizkigute gure mendeko olerkari haundienetarik batek zenbat lantzen zituen bere obrak, bai lanik gabe nekez aurreratzen da; gero lana ez da aski, eta bereziki euskal kulturari, ez baitzen orduan ez ohore, ez dirurik, ez fama onik hola irabazten eta gainera euskal pasio horrek erdal bizian oztopo baitzen. Bai, Jon Mirande bere lanetik kanpo aurtiki nahi ukan zutelarik, frantses komunista batek zuen aldea hartuz salbatu, holako gorabeheren berri badakite, bai, beren jakintza obrak ere euskaraz eman dituzten idazle batzuek, beren abertzale ideien gatik herbesteratu ziren Krutwig ta Txillardegi, euskaldun berriak, zentsura Jon Mirande bezala, eta euskaldun zahar Ibinagabeitia ta Davant-eren gisa.

Euskal Herrian zerua laister goibelzten, odeizutzen da, airean mar-mutx burrunbariak dabilta, oihanetan txakurrak. Euskal herri honetan ez da nere ogena mintzaldian galernaren oihartzun hitzak entzuten badi-ra ta nere hitzaldi hau ez bada, bakezko't akademiko izan. Bi agiantzarekin burutu nahi nuke, bururatu zaizkidan bi asmorekin, gure Zaindi hau zabal dadin, hizkuntzalari ta literatura egiletik kanpo, Elhuyaren holako Jakintza mintzaira ederra erabiltzen diguten idazleri, baita lehen bai lehen ez ditzagun ez begirunez, baina egin duten eta egiten duten lanaren gatik ez ahantz andereak. Noiz izanen dugu Euskaltzaintsa oso bat? Liburugintzaren sail guztietan dabiltzan berrogei bat emaztekien artean haukera badago. Egun hori hel dadila gure begiak zerratu baino lehen Halabiz!